

ONA TILI DARSLARIDA BADIY MATNLARDAN FOYDALANISHNING O'RNI

*Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ona tili va adabiyot ta'limi fakulteti 3-bosqich talabasi
Yaxshilikova Ziyodaxon G'ulomjon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida badiiy matnlardan foydalanishning didaktik, tarbiyaviy va estetik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy matnlar yordamida o'quvchilarda og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, estetik didni shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhini singdirish imkoniyatlari ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Abstract: This article analyzes the didactic, educational and aesthetic value of using literary texts in native language lessons. It also discusses the possibilities of developing oral and written speech skills, forming aesthetic taste, and instilling a spirit of respect for national values in students with the help of literary texts on a scientific and theoretical basis.

Kalit so'zlar: ona tili, badiiy matn, metodika, nutq madaniyati, til o'rgatish, estetik tarbiya, didaktika

Keywords: native language, literary text, methodology, speech culture, language teaching, aesthetic education, didactics.

Ona tili darslari – nafaqat tilshunoslik bilimlarini egallash, balki o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish, ularni estetik tarbiya ruhida kamol toptirish, milliy qadriyatlarni anglashga yo'naltirilgan muhim ta'limiy-tarbiyaviy maydondir. Bu jarayonda badiiy matnlardan foydalanish alohida o'rin tutadi. Chunki badiiy adabiyot til boyligini, ifoda vositalarini, uslubiy rang-baranglikni eng mukammal tarzda namoyon etadi. "Badiiy matn badiiy asar mazmunini ifodalagan, funksional jihatdan tugallangan, tilning tasvir imkoniyatlari asosida shakllangan, o'zida turli uslub ko'rinishlarini muallif ixtiyoriga ko'ra erkin jamlay oladigan, kishilarga estetik zavq berish xususiyatga ega bo'lgan g'oyat murakkab butunlik hisoblanadi. Badiiy matnda boshqa matn uslublarida bo'lganidek qat'iy mantiq, soddalik, tushunarliklik, normativlik kabi qonuniyatlarga to'la-to'kis amal qilinavermaydi. Unda badiiy tasvir vositalaridan unumli foydalaniladi. Ta'sirchanlik birinchi planga ko'tariladi. Ohangdor, jozibador so'zlar ko'p qo'llaniladi. Tasvirlanayotgan voqelikka mos musiqa, ichki bir garmoniya sezilib turadi. Insonni ruhan to'lqinlantirish, yig'latish-kuldirish mujassamlashgan bo'ladi".[1] Shuni aytish mumkinki, ona tili darslarida qo'llaniluvchi badiiy matnlarning aksariyat qismlari adabiyot kitoblari tarkibidan yoki

xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan olinishi bilan xarakterli hisoblanadi. Bunda, asosan, badiiylik boʻyogʻini olgan soʻzlar va badiiylik boʻyogʻini topish yoʻllari va qolaversa, badiiy matnning tarkibiy qismlaridan biri sanaluvchi kirish soʻzlar, iboralar va boshqalar bilan ham xarakterli xususiyatlarni oʻzida jam etadi.

Badiiy matnlarning ona tili darslaridagi didaktik ahamiyati:

1. Til vositalarini oʻzlashtirishga koʻmaklashadi.

Badiiy matnlar tilning leksik, grammatik va stilistik imkoniyatlarini amaliy tarzda koʻrsatadi. Misol uchun, maqollar, iboralar, metafora, epitetlar kabi ifoda vositalari oʻquvchilar tomonidan badiiy kontekstda tezroq va aniqroq oʻzlashtiriladi.

2. Oʻquvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Matn tahlili jarayonida oʻquvchilar sabab-natija bogʻlanishini aniqlash, muallif fikriga baho berish, muqobil fikr bildirish kabi faol aqliy jarayonlarga jalb qilinadi.

3. Estetik tarbiyani taʼminlaydi.

Yozuvchi va shoirlarning sanʼatkoriga xos uslubi orqali oʻquvchi goʻzallikni anglaydi, obrazli tafakkurini boyitadi.

4. Maʼnaviy va axloqiy tarbiya vositasi.

Badiiy asarlar orqali oʻquvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, sadoqat, halollik, mehr-oqibat kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi.

5. Analitik koʻnikmalarni rivojlantirish.

Matnni tahlil qilish, asosiy gʻoyani ajratish, obrazlarni tavsiflash oʻquvchining tahliliy fikrlashini kuchaytiradi.

6. Nutq madaniyatini shakllantirish.

Badiiy nutq namunalarini oʻrganish orqali oʻquvchilar ogʻzaki va yozma nutqda aniq, ravon, obrazli ifoda topishga odatlanadilar.

Badiiy adabiyotlar orqali oʻquvchi:

- a) Soʻz boyligini kengaytiradi;
- b) Ifoda vositalarini anglaydi va ulardan foydalanishni oʻrganadi;
- c) Estetik didini rivojlantiradi;
- d) Til strukturasi va uslubiy xususiyatlarni amaliyotda koʻradi;
- e) Milliy qadriyatlar, urf-odatlar va tarixiy tafakkur bilan tanishadi.

Badiiy matnlar oʻquvchilarning tinglab tushunish, oʻqish, yozish va gapirish koʻnikmalarini birgalikda rivojlantiruvchi kuchli vositadir. Ayniqsa, oʻzbek adabiyoti namunalaridan foydalanish oʻquvchilarda milliy oʻzlik va madaniy ongini shakllantiradi.

Badiiy matnlardan foydalanishda quyidagi metodlar samarali:

- a) Dialogik oʻqish va savol-javob asosida tahlil;
- b) Rolli oʻyinlar (personajlar oʻrtasidagi suhbatlarni jonlantirish);
- c) Matn asosida yozma topshiriqlar (xulosa, izoh, insho);
- d) Lugʻat ustida ishlash (soʻz maʼnosini tushuntirish, sinonim-antonim topish);

e) Matn ustida grammatik mashqlar (gap tuzilmasi, soʻz turkumlari, feʼl zamonlari va h.k.).

Oʻquvchilarning yoshi, qiziqishlari, psixologik tayyorgarligi hamda darsning maqsadiga qarab badiiy matnlar quyidagi mezonlar asosida tanlanadi:

1. Matn mazmunining oʻquvchilar yoshiga mosligi;
2. Til va uslubning aniqligi, ravonligi;
3. Maʼnaviy-tarbiyaviy mazmunning mavjudligi;
4. Grammatik jihatdan oʻrganilayotgan mavzuga mos kelishi;
5. Adabiy-badiiy qiymatining yuqoriligi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ona tili darslarida badiiy matnlardan foydalanish taʼlim-tarbiya jarayonining mazmunan boyishiga, oʻquvchilarda tilga, adabiyotga, milliy madaniyatga boʻlgan hurmatni oshirishga xizmat qiladi. Shu boisdan oʻqituvchilar badiiy matnlarni faqat darsni bezash vositasi sifatida emas, balki asosiy metodik resurs sifatida qadrlashi lozim. Oʻquv dasturlarida badiiy matnlar hajmi va sifati, ularning yosh xususiyatlariga mosligi ham alohida eʼtibor talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Yoʻldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. Toshkent, 2008.
2. Gʻafurov K. “Ona tili va adabiyot oʻqitish metodikasi”, Toshkent, 2020.
3. Karimov A. Badiiy matn va lingvistik tahlil. Toshkent, 2019.
4. Oʻzbekiston Respublikasi umumtaʼlim maktablari uchun davlat taʼlim standarti, 2022.
5. Qodirov M., Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi.
6. Yoʻldoshev J., Pedagogik texnologiyalar asoslari.

References:

1. Yoʻldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. Toshkent, 2008.
2. Gʻafurov K. “Ona tili va adabiyot oʻqitish metodikasi”, Toshkent, 2020.
3. Karimov A. Badiiy matn va lingvistik tahlil. Toshkent, 2019.
4. Oʻzbekiston Respublikasi umumtaʼlim maktablari uchun davlat taʼlim standarti, 2022.
5. Qodirov M., Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi.
6. Yoʻldoshev J., Pedagogik texnologiyalar asoslari.